

Zeniteum :: 2022 u Novom Sadu: himna vertikali duha

Spektakularan, ezoteričan, multimedijalan događaj *Zeniteum* :: 2022 obeležio je trenutak kada je Novi Sad – prvi grad van Evropske Unije – poneo titulu Evropske prestonice kulture 13. januara u 20,22 h, kao doček 7530.g. po starom kalendaru. Po libretu i u režiji čuvenog slovenačkog i svetskog umetnika Dragana Živadinova (Svetislav Jovanov je bio dramaturg), ovaj veoma kompleksan, reklo bi se hermetičan spektakl odvijao se na otvorenom prostoru (i na niskoj temperaturi!), u posebno izgrađenoj futurističkoj konstrukciji visokoj 44 metara, oslonjenoj na jednu od najznačajnijih građevina jugoslovenske Moderne, nekadašnju Banovinu Dragiše Brašovana. Autorka scenografije i kostima Dunja Zupančič je inventivno, znalački i funkcionalno osmislila dinamičan prostor za konceptualizaciju Živadinovljeve predstave o čovekovim fascinacijama vremenom i prostorom, četvrtoj dimenziji, brzini svetlosti i teoriji relativiteta, kao i o drugim naučnim i umetničkim dostignućima XX veka na koje se oslanja naš XXI. A svet kreće dalje, večito vezan za čovekovu težnju da otkrije stvaralačku snagu „koja bi ga izvela iz zemaljske i uvela u kosmičku ravan, uzdižući ga do ideje Boga-Tvorca“... Toj naglašenoj čovekovoj fascinaciji beskrajem i čežnji da osvoji univerzum, doprinos su dali pozdravi kosmonauta sa Međunarodne svemirske stanice, direktno upućeni Novom Sadu u trenutku proglašenja za Prestonicu kulture – jedan od ruskih kosmonauta Roskosmosa, a drugi od nemačkog astronauta Evropske svemirske agencije.

Pored dvojice umetnika (arh. Brašovana i osnivača zenitizma Ljubomira Micića, koji je u *Zeniteumu* video spoj znanja i vrednosti čovečanstva novoga doba), spektakl je simbolički posvećen vizuelnom dinamizmu kretanja ka visinama, kroz primere dvoje naučnika – Mileve Marić Ajnštajn i Milutina Milankovića, kojeg je NASA uvrstila među najznačajnije astronome i klimatologe svih vremena koji su proučavali planetu Zemlju.

Uz vedro obraćanje „domaćina“ (Lazar Jovanov), figurativno prisustvo ovih naučnika-matematičara različitih pravaca istraživanja (u tumačenju izuzetnih glumaca Anite Mančić i Borisa Isakovića) evociralo je značaj građanskog duha Novog Sada, nekadašnje „srpske Atine“, s glasnim pozivom da čovek dostojanstveno upre pogled na gore, ka zenitu, ka nemogućem i (možda) neostvarivom, u slavu nauke i umetnosti bez kojih univerzum ne postoji. Metaforično su postavljena pitanja o budućnosti sveta i vrednostima na kojima počiva čovečanstvo. Pred Čovekom je veliki zadatak. Ima li ko će ga ozbiljno shvatiti? I poslušati?

Prema rečima Živadinova, *Zeniteum ::2022* nije ni opera, ni drama, ni oratorijum, već umetnički poduhvat vezan za filozofiju Nikolaja Fjodoroviča Fjodorova koji je – kao i Micić – govorio o vertikali duha. U prvi plan je istaknuta veza nauke i umetnosti, koja vodi liniju od konstruktivizma ka postgravitacionoj umetnosti kojoj se Dragan Živadinov posvetio poslednjih decenija. Ovaj umetničko-filozofski poduhvat sa 59 učesnika – 22 glumca, 22 pevača, baletskim igračima, akrobatama, audio-vizuelnim umetnicima, DJ-evima i muzičarima sa brojnim limenim duvačkim instrumentima (muzika je delo Dragane Jovanović) dinamično se odvijao uz primenu sjajnih mogućnosti novih tehnologija XXI veka, sa brzim smenama prizora, na različitim nivoma konstrukcije *Zeniteuma*, ističući tri suštinska elementa kojima čovek vlada ili koji ga određuju: razum, osećanje i maštu. Podsetio je na velika kulturna dostignuća XX veka, pre svega na istorijske avangarde, ističući zenitizam čiji je Živadinov veliki poklonik. Vizuelno su evocirani ekspresionistička emotivnost i snaga izraza, prožimanje iskustava futurizma i njegovog ushićenja naukom, kao i dadaističko oslobađanje od balasta stega i osvajanje novih sloboda. Citirani su elementi različitih varijanata ruske avangarde – od budetljanstva i suprematizma kao filozofije dematerijalizacije predmetnog sveta, do konstruktivizma i produkcionizma. Pred našim očima su se redale montaže sintetizovanih ostvarenja, gestovi, kostimi, vizure, skraćivanja, krupni planovi... najznamenitijih avangardnih stvaralaca – od Sant’Elije i Boćonija, Tristana Care i Huga Bala do Džige Vertova, Ejzenštajna i Frica Langa, Ekster, Rodčenka, Tatlina, Kandinskog i posebno Kručoniha, Maljeviča i Matjušina sa njihovom futurističko-kosmističkom operom *Pobeda nad suncem* iz 1913. (prvi put kod nas objavljenom pre sto godina, 1922, u *Zenitu* 17/18), koja je nagovestila težnju ka „bespredmetnom prostoru bez gravitacije“. Istovremeno, u pozadini scene kontinuirano su se redala imena desetina, ako ne i stotine poznatih avangardista – saradnika časopisa *Zenit*.

Zeniteum :: 2022 je na taj „balkanski način“, uključio domaću scenu u internacionalnu, s idejom micićevskog kosmizma i „balkanizacije Evrope“, suprotno opštoj tendenciji evropeizacije Balkana. Posredno, pri tom dovoljno eksplicitno, i Micić je postao deo Evropske prestonice kulture, povezujući stogodišnjicu *Zenita* sa XXI vekom, a nauku i umetnost sa životom novog sveta. Tome se priključuje poznata maksima koju Živadinov ponavlja: nema estetike bez etike. I obrnuto.

Dragan Živadinov (1960) kaže da ovaj spektakl „nije glorifikacija nacije ili države, nego transformacija njenih protagonista u univerzalne planetarne koordinate“... „Spektaklom protiv spektakla: sva fizika tela na pozornici je tu da bi nas uzdigla do metafizike duha, koji već lebdi gore, u zenitu, u bespredmetnom prostoru bez gravitacije“. Tako se, posle nekoliko učešća Dragana Živadinova u programima drugih Evropskih prestonica kulture, novosadski projekat *Zeniteum :: 2022* nadovezuje na njegove dosadašnje pozorišne, muzičke i vizuelne performanse i informanse koje on sprovodi sistematično i konsekvantno počev od sredine osamdesetih godina, kada je gostovao na Bitefu (1984, 1985, 1986), predstavljao Dramski observatorij *Zenit* (počev od 1988) u Ljubljani, Subotici, Zagrebu, Beču, Segedinu, Milanu, Esenu, Nitri, Dizeldorfu (nikada u

Beogradu) i kada je valorizovao i revalorizovao slovenačke avangardiste Delaka, Černigoja, Podbevška i neoavangardiste Grupe OHO.

Nakon „retrogradizma“ u sprovođenju Grupe *NSK* od 1985, kada je ogroman Maljevičev *Crni kvadrat* rasprostr po moskovskom Crvenom trgu bio pasoš za ulazak u krug svetskih umetnika, isto tako nakon učešća u *Laibachu*, teatru *Sestre Scipion Nasice* i osnivanja kosmokinetičke observatorije *Rdeči pilot* (Crveni pilot), Živadinov se posvetio kosmokinetičkom kabinetu za sprovođenje 50-godišnjeg teatarskog procesa pod nazivom *Noordung:1995-2045*. Krajnji cilj je postavljanje umetničkih satelita na ekvatorijalnu orbitu 36 000 km od Zemlje. U tom procesu umetnik istražuje astronomiju, kosmonautiku, telekosmizam, levitacijske predstave i levitacijsku skulpturu, postgravitacionu umetnost uopšte... Smatraju ga „anarhokosmistom“ – članom kosmičkog nomadskog „društva samostalnih astronauta“ koje želi ukidanje monopola korporacija i vlada nad istraživanjem svemira, kao što teži „kosmifikaciji umetnosti i kulturalizaciji svemira“ – a ne njegovoj militarizaciji i komercijalizaciji. Posle boravka u Bajkonuru 1998, gde je dobio status kandidata za kosmonauta, priredio je 1999. prvu svetsku predstavu u vangravitacionim uslovima nazvanu *Biomehanika Noordung*. Bojan Anđelković tumači njegov aktuelni opus kroz filozofska načela Fridriha Ničea, ali i savremenih uticajnih mislilaca Žila Deleza i Mišela Fukoa.

Svečanost proglašenja Novog Sada za Evropsku prestonicu kulture nije mogla da bude osmišljena i organizovana na dostojanstveniji i aktuelniji način. Uprkos pojačanoj brizi zbog pandemije, onemogućavanja normalog kretanja, uprkos talasu hladnoće, publika je s velikom pažnjom, radošću i živim reagovanjem pokazala da je željna stvaralačkih novina koja prevazilaze naše uobičajene događaje. I televizijski prenos je bio besprekoran, ali je nažalost izostala briga urednika programa da se širem auditorijumu prenesu osnovne ideje, slojevitost i višedimenzionalnost ovog projekta koji je opravdao status spektakla od nacionalnog značaja.

Najzad, izlivi dogmatskog nerazumevanja konteksta *Zeniteuma* :: 2022 prizivaju u sećanje čuveno pitanje biskupa Berklija: “Ako drvo padne u šumi, a nema nikoga u blizini ko bi to čuo, da li taj pad proizvodi zvuk?” Jer, naše šume su guste, a posmatrači ne retko lišeni sluha.

Irina Subotić

(*VREME*, br. 1621, 27. januar 2022, str. 54-55)